Азәрбайҹан язычыларынын үмуми йығынҹағы

Бу яхынларда Азәрбайҹан язычыларынын әдәбийятшүнаслар, тарихчиләр, дилчиләр, али мәктәб мүәллимләри вә башгалары илә бирликдә үмуми йығынҹағы олмушдур.

Йығынҹагда Азәрбайҹан Совет Язычылары Иттифагынын сәдри Мирзә Ибраһимов йолдаш Азәрбайҹан совет әдәбийятынын 1950-чи илдә язылмыш әсәрләри вә язычыларын нөвбәти вәзифәләри һаггында мә'рузә этмишдир.

Мә'рузә әтрафында музакирәләрдә Сәмәд Вурғун, Рәсул Рза, Ҹәфәр Хәндан, М. Шәрифли, Микайыл Рәфили, Әкбәр Ағаев, Микайыл Рзагулузадә, Меһди Һүсейн, Мәммәд Раһим, М. Ҹ. Ҹәфәров, Мухтар Һүсейнов, М. Ә. Әскәров, С. Рәһимов вә Азәрбайҹан К(б)П МК тәблиғат вә тәшвигат шө'бәсинин мудири Я. М. Кирсанов чыхыш этмишләр.

Мә'рузә вә музакирәләрдә чыхыш эдәнләр көстәрмишләр ки, ҮИК(б)П Мәркәзи Комитәсинин идеоложи мәсәләләрә даир тарихи гәрарлары, «Азәрбайҹан совет әдәбийятынын вәзийyәти вә ону яхшылашдырмаг тәдбирләри һаггында» Азәрбайҹан К(б)П МК-нын гәрары Азәрбайҹан совет әдәбийятыны даһа да инкишаф этдирмәкдә һәллэдичи рол ойнамышдыр. Әдәбийят вә инчәсәнәт мәсәләләринә даир партиянын гәрарларындан сонра Азәрбайҹан язычылары бир сыра әсәрләр яратмышлар ки, бунлар да Үмумиттифаг мигясында танынмыш, кениш охучулар күтләсинин рәғбәтини газанмышдыр.

Азәрбайҹан әдәбийяты кечән ил, йә'ни 1950-чи илдә хүсусән тәрәгги этмишдир. Москвада кечирилән Азәрбайҹан әдәбийяты вә инчәсәнәти онкүнлүйү буна сүбутдур. Кечән ил Рәсул Рзанын «Ленин» поэмасы, Сәмәд Вурғунун «Коммунизми тәрәннүм эдирәм» адлы шеирләр китабы, Сүлейман Рүстәмин «Гафурун үрәйи» поэмасы вә сүлһ уғрунда мүбаризәйә һәср эдилмиш шеирләри, М. Раһимин ени шеирләри, М. Ибраһимовун «Кәләҹәк күн» романы, Ә. Әбүлһәсәнин «Мүһарибә» романынын икинчи һиссәси, Һүсейн Меһдинин «Сәһәр» романынын биринчи һиссәси, Ә. Садыгын «Боз дағын әтәкләриндә» романы, Сабит Рәһманын «Дан сөкүләркән» адлы повести, Сүлейман Рәһимовун «Шамо» романынын биринчи ҹилди, И. Гасымовун «Хәзәр үзәриндә шәфәг», Ҹ. Мәҹнунбәйовун «Бөйүк мәһәббәт», С. Ахундовун «Дағларда» адлы п'есләри кими көркәмли әсәрләр, һабелә кәнҹ язычыларын ени әсәрләри—Һ. Сейидбәйлинин «Бизим Астарада» әсәри, Һ. Һүсейнзадәнин, Н. Бабаевин, Б. Адилин вә башгаларынын әсәрләри нәшр эдилмишдир. Бу әсәрләрин әксәриййәти рус дилинә тәрҹүмә олунмушдур. «Кәләҹәк күн» романы вә «Ленин» поэмасы Сталин мүкафатына лайиг көрүлмүшдүр.

1950-чи илдә ярадылмыш әсәрләр Азәрбайҹан әдәбийятынын ҹидди мүвәффәгиййәтләр газандығыны айдын сурәтдә сүбут эдир. 1950-чи илдә Азәрбайҹан язычылары муасир мөвзуларын ишләнилмәсинә диггәти олдугча артырмыш, халгымызын чохҹәһәтли һәятыны даһа кениш вә даһа дәрин тәсвир этмәйә башламышлар. Кечән ил әдәбийятымыз мөвзу мүхтәлифлийи илә фәргләнмишдир. Әдәбийятымызда сосялист әмәйи мөвзуунун кениш әкс этдирилмәси хүсусилә гейд олунмалыдыр. Бу ҹәһәт «Хәзәр үзәриндә шәфәг», «Боз дағын әтәкләриндә», «Бөйүк мәһәббәт», «Көһнә достлар», «Бизим Астарада» вә башга әсәрләрдә өз ифадәсини тапмышдыр. Бүтүн дүнядә сүлһ вә демократия уғрунда мүбаризәдән, ени мүһарибә гызышдырычылары олан вә халглары әсарәт алтына алмаға чалышан американ, инкилис империалистләринин ифша эдилмәсиндән бәһс эдән әсәрләр әдәбийятымызын мөвзу даирәсинин кенишләнмәсиндә чох бөйүк рол ойнамышдыр.

«Дан сөкүләркән», «Сәһәр» вә «Шамо» әсәрләри Азәрбайҹанда ингилаби һәрәкатын вә вәтәндаш мүһарибәсинин тарихи кими чох мүһүм мөвзуя һәср эдилмишдир.

Әдәбийятын идея сәвиййәсинин йүксәлмәси вә бунунла әлагәдар олараг онун мөвзу ҹәһәтдән зәнкинләшмәси, халгын һәятыны, коммунизм гурмаг уғрунда совет адамларынын мүбаризәсини кечмишдәкиндән даһа кениш әкс этдирмәси Азәрбайҹан әдәбийятынын бәдии сәвиййәсинин йүксәлмәсинә сәмәрәли тә'сир көстәрмишдир. Ән мүхтәлиф мөвзулары әһатә этмәк үчүн мүхтәлиф формалар, жанрлар вә бәдии сәнәткарлыг үсуллары ярадылмалыдыр. Әдәбийятын һәятла яхынлығы нәтиҹәсиндә Азәрбайҹан нәсри вә поэзиясынын эпик формалары олдугча инкишаф этмишдир. 1950-чи илдә сосялизм реализми үсулуна дәриндән йийәләнмәк, бәдии сәнәткарлыг сәвиййәсини йүксәлтмәк, әдәбийяты мүҹәррәд романтизм галыгларындан, сахта хәлгиликдән, көһнә схоластик әдәбийятын өлүб кетмиш ән'әнәләриндән тәмизләмәк уғрунда мүбаризә күчләндирилмишдир.

Лакин Азәрбайҹан әдәбийятынын 1950-чи илдәки мүвәффәгиййәтләри онун ҹидди нөгсанларыны һеч ҹүр доғрулда билмәз.

Мушавирәдә чыхыш эдән йолдашлар көстәрдиләр ки, әдәбийятымыз халгын артан тәләбләрини һәлә дә өдәмир. Азәрбайҹан болшевикләринин XVII гурултайынын язычыларымыз гаршысында гоймуш олдуғу бир сыра мүһүм вәзифәләр еринә етирилмәмишдир. Фәһлә синфинин, шанлы Бакы нефтчиләринин, Азәрбайҹан памбыгчыларынын, ени тикинти гәһрәманларынын, габагҹыл совет зиялыларынын гәһрәман һәяты вә мүбаризәси һаггында бөйүк әсәрләр язылмамышдыр.

Музакирәләрдә чыхыш эдәнләр гейд этдиләр ки, 1950-чи илдә театр драматуркиясы вә хүсусилә кино драматуркиясы, эләҹә дә кичик һекайә жанры керидә галмышдыр. Айры-айры нәср, драматуркия әсәрләриндә вә шеирлә язылмыш әсәрләрдә бу вахтадәк конфликтләрин сүн'и олдуғуна, сүжетләрин шаблонҹасына гурулдуғуна, схематизмә вә риторикая тәсадүф эдилир.

Әдәбийятымыз элмин вә мәдәниййәтин наилиййәтләри илә зәнкинләшир вә онун билик вермәк әһәмиййәти артыр, лакин енә дә элми вә үмуми мәдәни биликләри лазымынҹа әкс этдирмир.

Тәнгид вә әдәбийятшүнаслыг әдәбийятын инкишафындан, партиянын вә халгын ирәли сүрдүкләри тәләбләрдән олдугча керидәдир. 1950-чи илдә бир сыра гиймәтли әсәр вә мәгаләләрин (Ҹ. Ҹәфәровун «М. Ф. Ахундовун драматуркиясы», М. Ҹ. Ҹәфәровун «Русия вә Азәрбайҹан мәдәниййәти» адлы әсәрләри вә саирә) мейдана чыхмасына бахмаяраг бир чох тәнгидчиләр, әдәбийят тарихчиләри вә дилчиләр партиямызын Мәркәзи Комитәсинин идеоложи мәсәләләрә даир гәрарларындан, И. В. Сталин йолдашын дилчилик мәсәләләринә даир даһиянә әсәрләриндән вә М. Ҹ. Бағыров йолдашын «Азәрбайҹан зиялыларынын нөвбәти вәзифәләри һаггында»кы мә'рузәсиндән,—бөйүк элми сияси әһәмиййәтә малик олан бу сәнәдләрдән лазыми нәтиҹә чыхармамышлар. Әдәбийятшүнаслыға даир бир сыра әсәрләрдә һәлә индийәдәк әдәби ирсин идеализә эдилмәси, кечмиш дөврдә яшамыш айры-айры язычыларын мүртәҹе бахышларынын өрт басдыр эдилиб малаланмасы бу язычыларын ярадычылығы өйрәниләркән конкрет тарихи вә иҹтимаи шәраитин нәзәрдә тутулмамасынын сәбәби дә будур. Кәнҹ әдәбийятшүнас М. Камранын 1950-чи илдә Ушагкәнҹнәшр тәрәфиндән нәшр эдилмиш «Ә. Һагвердиев» адлы китабы буна мисал ола биләр. Һәмин китабда тарихи һәгигәт тәһриф олунур. Ә. Һагвердиевин иҹтимаи бахышларындакы зиддиййәтләр өрт басдыр эдилир, онун ярадычылығындакы зәиф ҹәһәтләрдән бир кәлмә белә данышылмыр; Китабда Ә. Һагвердиев ярадычылығынын совет дөврүнә олдугча аз ер верилмишдир.

Партия әдәбийятын вә иҹтимаи-фәлсәфи тәфәккүрүн өйрәнилмәсиндәки буржуа-милләтчилик мейилләрини ифша эдәрәк, бизи буржуа милләтчилийинин һәр ҹүр тәзаһүрләринә гаршы болшевик барышмазлығы руһунда тәрбийә эдир. Классик ирсин өйрәнилмәси саһәсиндәки буржуа милләтчилик тәһрифләринә гаршы мүбаризә—Азәрбайҹан тәнгидчиләринин, әдәбийятшүнасларынын вә дилчиләринин мүбариз вәзифәсидир. Бунунла белә тәҹрүбә көстәрир ки, бә'зи әдәбийятшүнасларымыз вә дилчиләримиз әдәбийят вә дил саһәсиндәки буржуа-милләтчилик тәзаһүрләринә гаршы мүбаризәдә барышдырычы мөвге тутур, классик ирси изаһ этмәк ишиндә буржуа милләтчилийинин тәзаһүрләрини ардычыл сурәтдә ифша этмирләр. Буну белә бир факт айдын сурәтдә сүбут эдир ки, пантуркистләр тәрәфиндән Азәрбайҹан әдәбийятынын гәдим абидәси кими гәләмә верилән «Дәдә Горгуд» эпосунун мүртәҹе буржуа милләтчилик маһиййәти сон заманларадәк ифша эдилмәмишдир.

«Дәдә Горгуд» эпосунун Азәрбайҹан халгы илә, онун тарихи фолклору вә дили илә һеч бир әлагәси йохдур. «Дәдә Горгуд»да Азәрбайҹан халгы үчүн ябанчы олан һәят тәрзи, адәт вә ән'әнәләр тәсвир эдилмишдир. Эпосда тәсвир олунан адамлар азәрбайҹанлылар дейил, оғуз гәбиләләринин Гафгаза сохулмуш юхары тәбәгәләринин нүмайәндәләридир. «Дәдә Горгуд» эпосунун «гәһрәманлары» сойғунчулуг вә басгынчылыгла мәшгул олан, Загафгазия халгларына гаршы әдавәт вә дини фанатизми гызышдыран оғуз ханлары вә бәйләридир. Эпосун мәзмуну вә идеясы Загафгазия халглары арасында әсрләрдән бәри давам эдән достлуға зиддир вә бу совет адамларынын достлуг вә гардашлыг руһунда тәрбийә эдилмәсинә ярдым көстәрә билмәз.

«Дәдә Горгуд» эпосунун ачыгдан-ачыға мүртәҹе вә буржуа милләтчилик маһиййәти дашымасына бахмаяраг бә'зи әдәбийятшүнаслар вә дилчиләр, хүсусилә Һ. Араслы вә Дәмирчизадә бу эпосу кениш тәблиғ этмәйә башлаяраг ону Азәрбайҹан халг ярадычылығынын «көркәмли» абидәси кими, Азәрбайҹан халгынын X вә XI әсрләрдәки һәят тәрзи, адәт вә ән'әнәләри һаггында куя ән мө'тәбәр тәсәввүр ярадан «чох бөйүк тарихи абидә» кими гәләмә верирдиләр. «Дәдә Горгуд»ун мәтнини нәшр эдән Һ. Араслы эпосун ялныз идеясыны дейил, онун дилини дә сахталашдырмыш вә Азәрбайҹан дилинә сүн'и сурәтдә уйғунлашдырмышдыр.

Дәмирчизадә исә Азәрбайҹан дилинин тарихи саһәсиндәки өз «тәдгигатчылыг» фәалиййәтиндә бу «эпоса» әсасланараг Азәрбайҹан халгыны кәлмә бир халг кими, онун дилини исә оғуз-гыпчак үнсүрләринин гарышығы кими гәләмә вермишдир. Дәмирчизадә бунунла кифайәтләнмәйәрәк ушаглар үчүн «Дәдә Горгуд» мөвзулары әсасында «Гараҹа чобан» адлы зәрәрли п'ес язмыш вә Азәрбайҹан Дөвләт Филармониясы үчүн хүсуси концерт програмы гәртиб этмишдир.

Язычы М. Рзагулузадә «Дәдә Горгуд»ун бир нечә рәвайәти үзәриндә ишләмиш вә «Эл күчү» адлы һекайәләр китабы нәшр этмишдир.

Йығынҹаг гейд этмишдир ки, зәрәрли «Дәдә Горгуд» эпосунун тәблиғ эдилмәсиндә әдәбийятшүнас М. Рәфили дә бөйүк сәһвә йол вермишдир.

Язычылардан М. Ибраһимов вә С. Вурғун өзләринин бир сыра мәгаләләриндә вә чыхышларында «Дәдә Горгуд» эпосуну Азәрбайҹан халгынын гәдим әдәби абидәси кими тә'рифләмишләр. Лакин М. Ибраһимов, С. Вурғун, М. Рзагулузадә, М. Рәфили вә башгалары йығынҹаг гаршысында өз сәһвләрини э'тираф этдикләри һалда, һәмид Араслы сәмими данышмамыш, тәнгиддән боюн гачырмаға вә өз кобуд сәһвләрини малаламаға ҹәһд этмишдир.

Йығынҹагда чыхыш эдән язычылар, әдәбийятшүнаслар вә дилчиләр екдилликлә гейд этмишләр ки, Азәрбайҹан К(б)П МК вә М. Ҹ. Бағыров йолдаш әдәбийят вә элм иҹтимаиййәтинин диггәтини «Дәдә Горгуд»ун мүртәҹе, буржуа милләтчилик маһиййәтинә дүзкүн олараг ҹәлб этмишләр. Йығынҹагда чыхыш эдәнләр өз кәләҹәк фәалиййәтиндә әдәбийят вә дил саһәсиндә буржуа милләтчилийинин һәр ҹүр тәзаһүрләринә гаршы, совет әдәбийятыны йүксәк идеялы вә еткин бәдии әсәрләрлә зәнкинләшдирмәк уғрунда даһа гәтиййәтлә мүбаризә апараҹагларыны билдирмишләр.

Йығынҹаг әдәбийятшүнаслары вә дилчиләри марксизм-ленинизм элмини даһа дәриндән өйрәнмәйә, Азәрбайҹан әдәбийяты вә дилинин марксизм-ленинизм нөгтейи-нәзәриндән язылмыш әсл тарихини яратмаг уғрунда мүбаризә апармаға чағырмышдыр.

Йығынҹаг гейд этмишдир ки, Азәрбайҹан әдәбийятынын гаршысында ҹидди вәзифәләр дурур. Язычылар совет ҹәмиййәтинин һәятындан көтүрүлмүш көркәмли әсәрләр яратмаға башламаг үчүн бүтүн гүввәләрини сәфәрбәр этмәлидирләр. Әдәбийятда муасирлик руһу, совет вәтәнпәрвәрлийи руһу даһа да күчләндирилмәли, әдәбийят коммунизм ҹәмиййәти гурмаг уғрунда, инкилис-американ ени мүһарибә гызышдырычыларынын алчаг фитнәкарлығыны ифша этмәк уғрунда, бүтүн дүняда сүлһ вә демократия уғрунда мүбаризәдә партия вә совет халгына көмәк этмәлидир.